

Média és büntető populizmus

Barki Bálint

Eötvös Loránd Tudományegyetem, Filozófiatudományi Doktori Iskola

Dolgozatomban azt vizsgálom, milyen szerepet játszhat a média a büntető populizmus megjelenésében. Ehhez először megteremttem a szükséges fogalmi kereteket: elhatárolom egymástól a kriminálpolitikát és a büntetőpolitikát, hogy el tudjam helyezni e kereteken belül a büntető populizmus jelenségét. Ezután felvázolom a büntető populizmus és a média viszonyát, illetve röviden ismertetem azokat a társadalmi változásokat, amelyek elősegíthetik a büntető populizmus térnyerését. Írásom második felében a két legkorábbi magyarországi büntető populist intőzkeedést mutatom be, különös tekintettel a bevezetésük indokaira és a sajtóban elfoglalt helyükre. A büntető populizmus a büntetőpolitika olyan megjelenési formája, amelyben a szakmai szempontok helyett pártpolitikai szempontok érvényesülnek, és ezek fő célja a szavazatmaximalizálás – figyelmen kívül hagyva az ezzel járó lehetséges társadalmi következményeket.

Kulcsszavak: büntető populizmus, bűnözésérzékelés, közvélemény, média, szavazatmaximalizálás

Media and penal populism

This paper is to explore the role of the media in the rise of penal populism. First, it delineates the concepts of criminal and of penal policies and situates penal populism in this context. Then it addresses the relationship between penal populism and media and outlines the social causes that may contribute to the rise of penal populism. Finally, it offers a description of two early penal populist moves in Hungary, with a focus on the reasons for their introduction and on their media coverage. Penal populism is a form of criminal policy whereby professional considerations are subordinated to political ones aimed at vote maximalisation—but ignoring the potential societal consequences.

Key words: crime representation, media, penal populism, public opinion, vote maximisation

Bevezetés: a büntetőpolitika

A büntető populizmus és a média viszonyának vizsgálata előtt érdemes meghatározni a büntető populizmust jogrendszeren belül helyét, és bemutatni azt, hogy a kriminálpolitika milyen viszonyban áll a büntetőpolitikával.

Az 1990-es évek előtt a kriminálpolitika csupán a büntető igazságszolgáltatáson belül létrehozott stratégiákat összegző fogalomként jelent meg, és két részét különböztették meg: a büntető jogalkotást és a büntető jogalkalmazást. Ez utóbbin belül kapott szerepet a büntetésvégrehajtás. Az 1990-es években aztán megjelent „[a] bűnmegelőzés, a bűnmegelőzési politika és, mint a rendszer új eleme, kezdetben bekebelezte magát a kriminálpolitikát is” (Pallagi 2014b: 25). Ebben a relációban – ahol a kriminálpolitika nem mint szociálpolitika, hanem mint bűnmegelőzési politika jelent meg – a kriminálpolitika feladatává a már elkövetett bűncselekményekre adott választómodusok kidolgozása vált (Pallagi 2014b). Később, az évtized végére Európában uralkodóvá vált az a nézet, amely szerint a kriminálpolitika a társadalomtudományok körébe tartozik; a fogalom részévé vált a bűnmegelőzés, az áldozatsegítés és az elkövetők reintegrációs lehetőségeinek vizsgálata is (Pallagi 2014b).

Magyarországot a fent leírt folyamat – jogalkotási szinten – 2003-ban következett be a társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiájáról szóló 115/2003 (X.28.) OGY-határozat elfogadásával. A határozat társadalompolitikaként ismerte el a bűnmegelőzést, amely kapcsolódott ugyan a büntető igazságszolgáltatáshoz, ám ennek kereteiből kilépve tűzte ki célul a bűncselekmények számának csökkentését (Pallagi 2014b). A stratégia nyomán a kriminálpolitika a társadalompolitikák között kapott helyet, így egyaránt magában foglalta az igazságszolgáltatáson belüli és kívüli feladatokat a bűnözés elleni küzdelem során. Az átalakulás nyomán három fő feladat különböztethető meg a kriminálpolitikán belül:

- a büntetés-igazságszolgáltatási politika, amely a már elkövetett bűncselekményekre adott válaszokat tömöríti,
- az áldozati politika, amely a „bűncselekmény okozta hátrányok mérséklésével kapcsolatos feladatokat jelöli” (Pallagi 2014b: 28), és
- a bűnmegelőzési politika, amely a bűncselekmények csökkentésére irányuló stratégiákat foglalja magában (Pallagi 2014b).

A büntetőpolitika a fent vázolt kriminálpolitika, pontosabban büntetés-igazságszolgáltatási politika, azon belül is a büntető anyagjog kérdéseivel foglalkozik. A büntetőpolitika arra a kérdésre ad választ, hogy a társadalom vagy a politikai elit milyen magatartásokat rendel büntetni és miként (Pallagi 2014b). A büntetőpolitika eredetileg – nagyjából az 1980-as évekig – szakmai alapokon nyugodott, a fontosabb alapelveket és a meghatározott célokat pedig többnyire a különböző politikai pártok is elfogadták. Az 1980-as évek után azonban olyan társadalmi jelenségek jelentek meg a széleskörű nyilvánosság előtt (például a terrorizmus vagy a kábítószeres terjedése), amelyek új kihívások elé állították a törvényhozást. Ennek nyomán fokozatosan kezdtek tágulni a büntetőjogi keretek, a büntetőjog kezdte elveszíteni *ultima ratio* jellegét, és egyre inkább lazultak a büntetőjog alkotmányos korlátai. Lévy Miklós megfogalmazásában (2020: 1): „[a] szakmai szempontok helyett a »szavazókra-orientáló«, bűnözési félelemre alapozó” irányok kerültek előtérbe.

A média mint befolyásoló tényező

A média büntetőpolitikára gyakorolt hatását meghatározza a média szereplőinek az a törekvése, hogy folyamatos növeljék közönségüket, aminek eredményeként felülreprezentáltak az erőszakos bűncselekményeket bemutató hírek, így a média torzíthatja a társadalom bűnözésérzékelését (Sacco 1995). A közvélemény könnyen juthat arra a következtetésre, hogy az erőszakos bűncselekmények száma növekvő tendenciát mutat, amelyre egyértelmű válasznak tűnhet a büntetési tételek szigorítása. Erre a problémára utal Nagy Ferenc (2001: 3) is, amikor azt írja, hogy:

A politikának és a médiának mihamarabb fel kéne hagynia a jogalkotás és az ítélkezés szigorításáról, mint a megváltó megoldást váró közléseknek a lakosság tudatába szülését, ami már hazánkban fél évszázada tart.

A fent leírt folyamatot támasztja alá Vincent F. Sacco 1995-ben – a büntetőpolitika szerepének változásának időszakában – az Egyesült Államokban publikált kutatása is. Sacco megállapította, hogy a média által felvázolt bűnözési térkép jelentős eltérést mutat a valós adatokhoz képest. Ez leginkább az erőszakos és a nem erőszakos bűncselekmények arányában jelenik meg. A statisztikai adatok szerint ugyanis a bűncselekmények túlnyomó többsége nem erőszakos bűncselekmény, a médiában azonban ennek ellenkezője figyelhető meg. További probléma, hogy a média kifejezetten keresi azokat az eseteket, amelyekben az elkövető vagy az áldozat oldalán valamilyen atipikus vonás jelenik meg. Gyakori az is, hogy a médiában bemutatott elkövetők és áldozatok kora jóval alacsonyabbnak tűnik, mint amit a bűnügyi statisztikák mutatnak. Ezt a képet tovább rontja, hogy a média általában nem mutatja be a bűnözővé válás és a társadalmi helyzet közötti összefüggéseket, különösen a kisebbségi csoportok esetében (Sacco 1995).

A bűnügyi témák vonzerejét az magyarázza, hogy a bűnesetek gyakran kifejezetten drámai értékkel bírnak. Az áldozat és az elkövető személyes életútja vagy a köztük fennálló viszony különösen érdekessé teheti egy-egy bűncselekmény bemutatását. Ezt a drámai értéket fokozza, ha az ügyben valamilyen híresség is érintett, vagy ha a bűncselekmény különösen durva vonásokkal bír. A bűncselekmények iránti érdeklődést a technika fejlődése is növelte. Az 1990-es években a műholdas televízió elterjedése nyomán népszerűvé váltak az egyedi bűnesetekre koncentrált bűnügyi riportok, a növekvő verseny pedig folyamatos nyomást helyezett a tartalomgyártókra, hogy egyre erőszakosabb, különlegesebb bűncselekményeket mutassanak be. A nyomást fokozta az is, hogy ebben az időben terjedt el a *home video* műfaja, amelyen keresztül a nézők első kézből találkozhattak különböző bűncselekményekkel vagy akár öngyilkosságokkal (Sacco 1995).

Ezek a folyamatok jelentős mértékben befolyásolták a társadalom bűnözésérzékelését, és ez nem maradhatott válasz nélkül a politikai osztály részéről sem. A közbiztonságba vetett bizalom csökkenése új kihívások elé állította a döntéshozókat, akik gyakran a büntető populizmus egyszerű megoldási javaslataival feleltek a társadalmi nyomásra.

A büntető populizmus kialakulásának társadalmi környezete

A büntető populizmus fogalmának összetettségét mutatja, hogy definíciója annak ellenére sem egységes, hogy bizonyos elemek rendszeresen visszaköszönnek a szakirodalomban. A büntető populizmus először az 1980-as években jelent meg az Egyesült Államokban. Ennek oka a jóléti állam és a büntetőpolitika 1970-es években kezdődő válsága, amelynek nyomán a bűnözés elhagyta a gettók határait, és a közbiztonság romlása a többségi társadalom számára is érezhetővé vált (Gönczöl 2014).

Az 1960-as évek végén, az 1970-es évek elején olyan mély társadalmi változások zajlottak a nyugati demokráciákban, amelyek az aggodalom és a bizonytalanság érzetét váltották ki a társadalom tagjaiban. A toleráns viselkedést és gondolkodásmódot felváltotta a közösség biztonságát veszélyeztető ellenség képe. Az állam ezzel összefüggő ereje egyértelműen csökkenni látszott, tehát csökkent az integrációs képessége, valamint elveszett annak látszata, hogy képes fenntartani a társadalmi rendet. Ezzel együtt az államnak továbbra is rendelkezésre állt a bürokratikus ereje, illetve a büntetés iránti igénye. Fleck Zoltán (2014: 151) megfogalmazásában:

A politikai állam ahhoz elég erős, hogy megakadályozza az önbíráskodást, az erőszakmonopólium elvesztését, ahhoz viszont már nem, hogy ellenálljon a csábításnak, hogy a társadalmi rend képzetét népszerűséget hozó módon igyekezzon előállítani, pontosabban, hogy az intoleráns társadalmi igényeket kielégítse.

Ennek hatására új büntetőpolitikai mozgalmak indultak – mint például az áldozatközpontú kriminálpolitikai szemlélet –, és ebben az időszakban szivárgott be a költség–haszon-elemzés a kriminálpolitikába. A közbiztonság romlásával felerősödtek a neokonzervatív hangok is, amelyek főleg a büntetések elrettentő erejében látták a megoldást. E mozgalmak vezettek egy új, büntetesközpontú büntetőpolitika kialakulásához (Gönczöl 2014).

Bár az a társadalmi bizonytalanság, amely egyre inkább aláásta az államba vetett bizalmat, már az 1970-es években elkezdődött, maga a büntető populizmus csupán az 1990-es években nyert teret, ugyanis ekkor jelent

meg az a politikai attitűd, amely bizonyos kriminálpolitikai kérdésekben engedett a közvélemény nyomásának. Az ezredforduló előtti időszakban egyre inkább felértékelődött a biztonság fogalma, azzal együtt, hogy a legtöbb nyugat-európai országban csökkent a bűnözés mértéke. Ennek okát a média által táplált torz bűnözésérzékelésen túl valószínűleg abban kell keresni, hogy olyan globális változások kezdődtek, amelyek jelentős mértékű egzisztenciális bizonytalanságot okoztak. Az egyes államok egyre inkább a globális kihívások felé fordultak, ezzel együtt pedig háttérbe szorult a helyi szociális feladatok ellátása. Azért, hogy a politikai elit levezesse az így kialakuló társadalmi feszültséget, a média támogatásával előtérbe helyezte a közbiztonság fogalmát. Az egyre bizonytalanabbá váló világban végül az aktuális politikai elit megígérte a „rend” visszaállítását, aminek a közvélemény által támogatott eszköze lett a büntető populizmus (Gönczöl 2014).

A büntető populizmus fogalma

A büntető populizmus fogalmát többen különbözőképpen ragadták meg. Lévay Miklós (2020: 165) a szavazat-maximalizáló büntetőpolitikáról szóló cikkében idézi Tim Newburnt, aki szerint a fogalom a bűnözéskontroll egyre nagyobb fokú átpolitizálására utal, amelynek egyik fő eleme, hogy a politikusok egyre inkább hajlamosak arra, hogy „meghajoljanak a közvélemény (vagy a közvélemény bizonyos megjelenési formái) előtt, amikor kriminálpolitikai döntéseket hoznak”. Gönczöl Katalin (2013) szerint akkor beszélhetünk büntető populizmusról, amikor a politikai elit látványosnak, gyorsnak és egyszerűnek tűnő megoldást kínál bonyolult társadalmi problémákra, különös tekintettel az ön- és közveszélyes magatartásokra. David Garlandot idézi, aki szerint a büntető populizmus megjelenésének gyakori táptalaját a kirívó és ritka bűncselekményekre – például a terrorizmusra, a különös kegyetlenséggel elkövetett, erőszakos bűncselekményekre – adott, érzelmileg túlfűtött válaszok jelentik, amelyek tartós politikai folyamatokat eredményeznek.

A különböző megközelítések közös eleme, hogy a törvényhozás szinte mindig bizonyos társadalmi nyomásra hivatkozik, amely „rendet” követel tőle. Ezt a társadalmi nyomást pedig a média egyrészt táplálja a társadalom bűnözésérzékelésének eltorzításával, másrészt közvetíti is a politikai elitnek, amely pusztán szavazatszerzési céllal enged a nyomásnak, és a büntető populizmus felé fordul, nem törődve annak következményeivel (Gönczöl 2013).

A büntető populizmus és a közvélemény

Ahogy korábban említettem, a büntető populizmus térnyerése éppen arra az időszakra esett az Egyesült Államokban, amikor a bűnözési ráta a legtöbb nyugati demokráciában leszállóágban volt vagy stagnált. Felmerülhet a kérdés, miért gondolta úgy a politikai elit ebben az időszakban, hogy büntető populistá intézkedésekkel növelheti a társadalmi támogatottságát. A választ valószínűleg az emberek biztonságérzetének csökkenésében kell keresni, azonban ez a biztonságérzet nem a bűnözés miatt csökkent. Oka sokkal inkább a stabilnak hitt munkahelyek elvesztésében, a növekvő migrációban, a megszokott, hagyományosnak tekintett életmód megváltozásában keresendő. A politikai elit erre a bizonytalanságérzetre erősített rá, a médiát is felhasználva az emberek féltetajékoztatására. Ez az állapot pedig fogékonyá tette a közvéleményt a leegyszerűsítő, gyors és hatékony megoldást kínáló javaslatokra, amilyen a büntető populizmus is (Gönczöl 2013).

A média kiemelt szerepét hangsúlyozza Boda Zsolt, Szabó Gabriella, Bartha Attila és Medve-Bálint Gergő (2014) kutatása is. Ebben a szerzők kiemelik, hogy a médiát komoly felelősség terheli a közvélemény bűnözésről és igazságszolgáltatásról alkotott képének kialakításában. Ezek eltorzított bemutatásával ugyanis a média könnyen megingathatja az állami bűnüldöző szervekbe vetett társadalmi bizalmat. Fontos azonban látni azt is, hogy önmagában a bűnözés médiareprezentációja még nem eredményez büntető populizmust. A büntető populizmus kialakulásához a média tevékenységén túl szükség van valamilyen társadalmi támogatottságra is, amely kötődhet a politikai elithez, de kötődhet szakértői csoportokhoz vagy civil szerveződésekhez is. Ezek a mozgalmak gyakran valós társadalmi problémákra reagálnak, helyesen határozzák meg a bűnözéssel kapcsolatos problémákat, azonban a megoldási javaslatok szintjén sokszor jutnak téves következtetésekre, így a büntető

populizmus könnyű megoldást ígérő, logikusnak tűnő frázisait juttatják el a nyilvánossághoz – ezek fontos eleme a büntetés elrettentő erejébe vetett hit is (Boda et al. 2014).

A büntető populizmusnak, illetve a szigorúbb büntetések elrettentő erejébe vetett hit népszerűségének egyik fő oka, hogy „jól alkalmazkodik a közvélemény által is támogatott politikai racionalitáshoz” (Gönczöl 2014: 541). Az elrettentés és a bűnmegelőzés között ugyanis egy józan ésszel beláthatónak tűnő összefüggés van, amely a közvéleményben könnyen vezethet ahhoz a téves következtetéshez, hogy a szigorúbb büntetés kevesebb bűnözést eredményez. A közvélemény nyomására vagy erre hivatkozva a politikai aktorok akkor is a büntetési tételek szigorításához nyúlnak, ha egyébként nem ettől az intézkedéstől várják a probléma megoldását, nem törődve ennek társadalmi következményeivel (Gönczöl 2014).

Bár a fentiekben a média büntető populizmust elősegítő mechanizmusaira helyeztem a hangsúlyt, mindenképpen szeretném kiemelni, hogy a közvélemény nyomására alapozott szigorúbb büntetési tételek bevezetése nem feltétlenül jelent büntető populizmust. Egy jogállamban ugyanis képzett és tájékozott közvélemény esetén ennek igényeire alapozva a politika előállhat korszerű, innovatív és szakmailag megfelelő büntetőpolitikai válaszokkal is. Így tehát a tájékozott közvéleménnyel folytatott párbeszéd következménye is lehet szigorúbb büntetőpolitika (Gönczöl 2014).

Büntető populizmus Magyarországon

Ahogy a posztszovjet térség többi országának, úgy Magyarországnak is szembe kell néznie azzal, hogy az állandósult diktatúrából fakadóan a társadalomnak nincsenek vagy elenyészőek az önálló demokratikus hagyományai, ezért ellentmondásos a viszonya a rendszerváltás után bevezetett új berendezkedéshez. A diktatúra alatt kialakult bizalomhiány, normazavar és paternalizmus könnyen alapot szolgáltat a különböző politikai pártoknak a büntető populizmus kérdéskörében is. Valószínűleg ebből következik, hogy míg a nyugati demokráciákban elsősorban a szélsőjobboldali pártokat és a bulvármédiát teszik felelőssé a büntető populizmus térnyeréséért, addig a régióban kiemelt felelőssége van a politikai elitnek, különösen a jobbközép pártoknak (Fleck 2014).

A rendszerváltás utáni változások a társadalom jelentős részének hoztak életminőségbeli romlást. Ahogy korábban írtam, a bizonytalan, a megszokott életvitelt megkérdőjelező, felforgató időszakok mindig táptalajul szolgálhatnak a büntető populizmusnak. Magyarországon a büntetőpolitikával foglalkozó szakemberek felismerték a rendszerváltás miatti rendpártiságban rejlő veszélyeket, és igyekeztek ellenállni a társadalmi nyomásnak. Ennek eredményeként egészen a 2010-es évekig meglehetősen konszenzus uralkodott a büntetőpolitika alakítását illetően, amelynek fejlesztésében elméleti és gyakorlati szaktekintélyek vettek részt, akik szakpolitikaként tekintettek rá. Ezen a konszenzusos retorikán változtatott a 2010-ben, majd utána még háromszor kétharmados többséget szerző Fidesz–KDNP-pártszövetség, amely már a kampányban is kiemelt helyen kezelte a közbiztonságot. Példa erre Orbán Viktornak a választás második fordulójára adott interjúja, amelyben azt ígérte, hogy pártja győzelme esetén „két nap alatt” biztonságossá teszik az ország olyan pontjait, amelyek „ma még reménytelennek tűnnek” (idézi Lévay 2020: 167).

A 2010-es országgyűlési választás után a kormány – a kampányígéretkekhöz híven – valóban bevette a 2010. május 22-én közzétett kormányprogramba az „Itt az idő, hogy újra rend legyen az országban!” című fejezetet. Orbán Viktor a kormányprogram kihirdetése után külön beszélt a közbiztonság kérdéséről. Beszédében a miniszterelnök hangsúlyozta, hogy korábban az emberek úgy érezhették, a törvények nem az ő, hanem az elkövetők oldalán állnak, ezért az új kormány szigorítani fogja a büntető törvénykönyvet, és bevezeti a „három csapás” intézményét, hogy az visszatartó erőként szolgáljon. Magyarországon a büntetőpolitika e megígért, majd végrehajtott szigorítás nyomán veszttette el a pártokon átívelő, konszenzusos jellegét, és ezzel jelentősen meggyengültek szakpolitikai vonásai (Lévay 2020).

A jogalkotó a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (a továbbiakban: Btk.) kodifikálása során több rendelkezésében is a büntető populizmus felé fordult. Az egyik legfontosabb ilyen intézkedés a büntethetőségi korhatár leszállítása 12 évre bizonyos bűncselekmények esetén. Az intézkedést – ahogy általában más büntető populista intézkedéseket is – a 2010-es választásokat követően kifejezetten a közvélemény nyomására

hivatkozva emelték be a törvénykönyvbe (Gönczöl 2013). Az intézkedés nyomán gyakorlatilag megszűnt az addig példaértékűen működő, nagy hagyományokkal rendelkező fiatalok igazságszolgáltatása. Az új Btk. bevezetése után jelentős mértékben megnőtt a tényleges szabadságvesztéssel járó ítéletek száma, így túlszűfoltak lettek a börtönök. Emellett egyre gyakoribbá vált a társadalom alján rekedt csoportok szokásainak szankcionálása (Gönczöl 2013). Fontos kiemelni, hogy ez a tendencia káros következményekkel járhat a társadalom egészére nézve is, hiszen a rövid távú szavazatszerzés érdekében ezek az intézkedések valós problémákat fednek el és hagynak megoldatlanul (Gönczöl 2013).

A média és a magyar büntető populizmus

Magyarországon a büntető populizmus jogszabályi szinten ugyan 2010 után jelent meg, de a kommunikációs térben a Jobbik és a Fidesz már a választások előtt kampánya középpontjába helyezte a közbiztonság és a bűnözés kérdését. A választás után a kormány jogszabályi szintre emelte a büntető populizmust a „három csapás” 2010-es parlamenti elfogadásával. Az új Btk. kodifikálása során 2012-ben kitérte a „három csapás” alkalmazhatóságát, és bizonyos bűncselekmények esetén 12 évre csökkentette a büntethetőségi korhatárt. Úgy gondolom, azért érdemes ezzel a két intézkedéssel foglalkozni, mert a 2010-es évek eleji médiaviszonyok jó lehetőséget kínálnak a büntető populizmus és a média vizsgálatára.

A „három csapás” intézménye

A jogalkotó a „három csapás” intézményének bevezetésével az erőszakos, többszörös visszaeső elkövető büntetési tételét emelte a kétszeresére, illetve – ha az így megemelt büntetési tétel a 20 évet meghaladja – az elkövetőt életfogytig tartó szabadságvesztésre kell ítélni.¹ Az új Btk. bevezetésével aztán tovább szigorodott a szabályozás, ez ugyanis kizárta erőszakos többszörös visszaesők feltételes szabadságra bocsátásának lehetőségét.² Az intézkedés bevezetésének szükségességéről – különös tekintettel a közvéleménnyel kapcsolatos esetleges összefüggésekre – az indoklás semmilyen információt nem tartalmaz:

A törvény rendelkezik a tényleges életfogytig tartó szabadságvesztésről is. Az Alaptörvénnyel összhangban meghatározza azoknak a bűncselekményeknek a körét, amelyek esetén a bíróság életfogytig tartó szabadságvesztés kiszabása esetén a feltételes szabadságra bocsátás lehetőségét kizárja.³

A szabályozás indokait nem ismerjük, mivel sem a hivatalos indoklás, sem a kommentárok (Polt 2013), sem pedig a szakmai érvek nem támasztják alá. Ezeket a politikai nyilvánosságban érdemes keresni. A büntető populizmus retorikáját elsősorban a politikai jobboldal képviselői használták, nem csak Magyarországon. A Fidesz a 2010-es kampány során is hangsúlyozta a „rend” megteremtésének szükségességét, azonban a „három csapás” bevezetését valószínűleg nem pusztán a kampányígéretnek valamilyen szintű betartása indokolta, hanem a Jobbik szavazói felé tett gesztusként is értelmezhető. A Jobbik ugyanis 2010-ben meglepetésre 12 százalékot ért el az országgyűlési választásokon úgy, hogy kampányának központi üzenete a közbiztonság romlásának kérdése volt, ami valószínűleg fontos szerepet töltött be a relatív siker elérésében. A párt a kampányidőszakban a büntetési tételek szigorítását követelte az állításuk szerint növekvő – a Jobbik szóhasználatával élve – „cigánybűnözés”

1 1978. évi IV. törvény módosításáról szóló 2010. évi LVI. törvény, 2. §. *Magyar Közlöny*, 107. sz., 2010. VI. 23.

2 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről. 44. § (2). *Magyar Közlöny*, 92. sz., 2012. VII. 13.

3 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény indoklása, T/6958 Törvényjavaslat.

visszaszorítása érdekében. Emellett követelték a rendfenntartó szervekre fordított költségvetési összeg növelését és az önvédelmi szervezetek kialakításának lehetőségét és támogatását (Boda et al. 2014).

Azt, hogy a Fidesz a Jobbik javaslatait pusztán a radikális jobboldali szavazók megszerzése miatt vette át, alátámasztja az is, hogy a „három csapás” sem elfogadása előtt, sem utána nem váltott ki különösen nagy sajtó-visszhangot. Boda és szerzőtársai a már említett 2014-es kutatásban különböző sajtótermékek elemzésével mutatta be a büntető populizmus magyar médiában való megjelenését. A kutatás során két napilapot (a Népszabadságot és a Magyar Nemzetet), két bulvárlapot (a Blikket és a Borsot) és két online orgánomot (az Indexet és az Origót) vizsgálták. Az így kapott 4479 cikknek mindössze alig több mint egy százaléka (53 darab) foglalkozott a „három csapás” intézményével, és ezek közül csupán 13 cikk támogatta az újonnan bevezetett szabályozást (Boda et al. 2014).

A diszkurzív kereteket tekintve a „három csapás” intézményével kapcsolatban a hibás és rosszul működő intézményi rendszer megjelenítése egyaránt jelen volt a bal- és a jobboldali újságokban, valamint a két online, illetve a két bulvárlapban is. A Magyar Nemzetben megjelent a „kegyetlen”, „aljas világ” képe is, amely értelmezésük szerint hozzájárult a növekvő bűnözéshez. Az, hogy a hibás bűnüldözési, illetve igazságszolgáltatási rendszer tematikája minden vizsgált újságban megjelent, arra engedhet következtetni, hogy a rendszer kritikája és az abba vetett bizalom megingása a büntető populizmus elterjedésének alapjául szolgálhat. Azonban ez egyáltalán nem szükségszerű. Ezt támasztja alá egy, a Népszabadságban 2010. július 5-én megjelent cikk, amelyben a szerző kifejezi egyetértését azzal kapcsolatban, hogy a kisebb értékben elkövetett lopások számának növekedése alááshatja a közbiztonság érzetét. Mint folytatja: a kormány által meghatározott cél érthető és támogatható, azonban a kezdeményezett intézkedéscsomagnak és a büntetési tételek szigorításának alig van gyakorlati haszna a bűnmegelőzés szempontjából (lásd Boda et al. 2014).

A büntethetőségi korhatár csökkentése bizonyos bűncselekmények esetén

A Btk. eredetileg az emberölés, az erős felindulásból elkövetett emberölés, az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés, a rablás és a kifosztás bizonyos esetei tényállási megvalósulása esetén szállította le a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát a 12. életévét betöltött gyermekkorú elkövetőkre.⁴ Ezeket a bűncselekményeket egészítette ki a Terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény 61. §-a, amelynek értelmében a Btk. 314. § (1)–(4) pontjaiban meghatározott tényállás megvalósítása esetén a 12. életévét betöltött elkövető büntethető.⁵ A Btk. indoklása szerint erre a szigorításra azért volt szükség, mert:

A tizenkettő-tizennégy év közötti gyermekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a büntethetőségi korhatár módosítása, a kirívóan agresszív, élet elleni bűncselekményt megvalósító gyermekkorúak büntetőjogi felelősségre vonása és egyes súlyos bűncselekményeknél a büntethetőség korhatárának leszállítása tizenkét évre. Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvénytisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.⁶

Az indoklást a statisztikai adatok csak részben igazolják, ugyanis a gyermekkorú bűnelkövetők száma lakosságárányosan 2009-től 2011-ig mindössze egy század százalékponttal (0,19 százalékról 0,20 százalékra) nőtt.

4 2012. évi C. törvény a büntető törvénykönyvről. 16. § (2). *Magyar Közlöny*, 92. sz., 2012. VII. 13.

5 Terrorizmus elleni fellépéssel összefüggő egyes törvények módosításáról szóló 2016. évi LXIX. törvény, 61. §. *Magyar Közlöny*, 88. sz., 2016. VI. 17.

6 A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény 16. § indoklás, T/6958 Törvényjavaslat.

Szándékos emberölést gyermekkorú 2009 és 2011 között mindössze egyszer követett el. Arról nincs fellelhető adat, hogy a szabályozást megelőzően végeztek-e a gyermekkorú elkövetőkre vonatkozó kriminálstatisztikai felméréseket vagy a gyermekvédelmi rendszerrel kapcsolatos vizsgálatokat (Lévay 2020).

A jogszabály megalkotási körülményeivel kapcsolatban mindenképp érdemes megemlíteni, hogy Belovics Ervin egyetemi tanár, a Legfőbb Ügyészség főtítkára egy 2012 májusában megrendezett konferencián a következőképpen nyilatkozott a korhatárra vonatkozó szabályozásról:

A törvénytervezet voltaképpen az utolsó pillanatig a jelenleg hatályos törvény szövegével egyező normát tartalmazott, vagyis, hogy nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte. A törvényjavaslat azonban mára kiegészült azzal a szövegrésszel, hogy az emberölés, az erős felindulásban elkövetett emberölés és a testi sértés legsúlyosabb eseteinek megvalósítóját terhelheti büntetőjogi felelősség, amennyiben a bűncselekmény elkövetésekor a 12. életévét betöltötte és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással (Lévay 2020: 169).

Az a tény, hogy ez a gyermekjogi, gyermekvédelmi és büntetőpolitikai szempontból is fontos kérdés a törvényalkotás tizenhét hónapja alatt egyszer sem merült fel, de a normaszöveg végül a kodifikációs folyamat utolsó hetében mégis bekerült a törvénybe, erősen utal arra, hogy „a büntetőjogi felelősség alsó korhatárának szektorális leszállítása révén nem büntetőpolitikai, hanem tisztán politikai döntésen alapult” (Lévay 2020: 170).

A szabályozás körülményeihez hozzátartozik, hogy mind a hazai, mind a nemzetközi közgondolkodásban egyre inkább előtérbe kerül a gyermek-, illetve fiatalkorú bűnelkövetők kérdése, a bűnözés oka és az erre adható lehetséges válasz. Ezzel összefüggésben a problémával kapcsolatos jogi szabályozás is állandó vita tárgyát képezi (Pallagi 2014a). Ennek egyik kiváltó oka az lehet, hogy – hiába számítanak kirívónak és nagyon ritkának – a hírértékük miatt a média kiemelten foglalkozik a fiatal- vagy gyermekkorú elkövetők által megvalósított bűncselekményekkel, különös tekintettel az erőszakos cselekményekre. Az ilyen eseteket az olvasottság növelésének érdekében a média a lehető leggyorsabban és minél figyelemfelkeltőbb módon közli. Ráadásul ezek a hírek gyakran olyan felhanggal jelennek meg, amely szerint a bűncselekmény elkövetésének egyik oka az, hogy a vonatkozó büntetőjogi szabályozás nem elég szigorú. Ez a kiemelt figyelem pedig könnyen eltorzíthatja a közvélemény valóságérzékelését, olyan benyomást keltve, hogy az éppen hatályos szabályozás alapján az adott cselekmény vagy következmények nélküli maradhat, vagy a szankciók nem elég szigorúak. Ezt a helyzetet tovább ronthatja, hogy különböző sajtóorgánokban gyakran lehet találkozni olyan kijelentésekkel, amelyek szerint a gyermekkorúak által elkövetett erőszakos bűncselekmények száma növekszik. Ez pedig könnyen fogékonyra teheti a társadalmat a büntető populizmus által kínált megoldásokra (Pallagi 2014a).

A büntethetőségi korhatár csökkentése nem váltott ki sokkal nagyobb sajtóvisszhangot, mint az előző részben tárgyalt tényleges életfogytiglani szabadságvesztés bevezetése, annak ellenére sem, hogy az UNICEF és más civil szervezetek is tiltakoztak a szigorítás ellen, rámutatva arra, hogy a rendelkezés valószínűleg sérti az ENSZ Gyermekjogi Egyezményét.⁷ Bár a témában született néhány újságcikk nem ad módot általános következtetések levonására, a sajtó fősodrában megjelent írások fontos problémára mutatnak rá a büntetőpolitikai döntések bemutatásával kapcsolatban. A megszólaltatott szakértők kritikái általában helytállóak voltak, azonban az akkor mértékadónak tekinthető orgánok arról tudósítottak, hogy a jogszabály bevezetése után már gyermekekkel szemben is elrendelhető lesz börtönbüntetés, valamint az eljárás során elrendelhető lesz a letartóztatásuk is (Pallagi 2014a). A témában megjelent két HVG- és két Origó-cikk is,⁸ amely elsősorban az ombudsman és az UNICEF kritikáival és a rendelkezés nemzetközi szerződésbe ütközésével foglalkozott. Sem az első HVG-cikk,

⁷ ENSZ egyezményt sértett Magyarország az UNICEF szerint. *HVG*, 2012. VI. 26.

⁸ Alaptalannak nevezte az UNICEF tiltakozását a KIM. *HVG*, 2012. VI. 26.; ENSZ egyezményt sértett Magyarország az UNICEF szerint. *HVG*, 2012. VI. 26.; Ellenzi a büntethetőségi korhatár leszállítását az ombudsman. *Origó*, 2012. V. 15.; Nincs szakmai konszenzus a büntethetőségi korhatár leszállításáról. *Origó*, 2012. XI. 28.

sem az Origó cikkei nem tesznek említést arról, hogy pontosan milyen bűncselekmények esetén alkalmazható a büntethetőségi korhatár leszállítása. A HVG az első cikk megjelenése után néhány órával pótolta hiányosságát, amikor közölte a kormánynak a felmerülő kritikákra adott válaszát. Ezzel szemben az Origó álláspontja csak fél évvel később finomodott, amikor a 2012 novemberi cikkben már arról írt, hogy nincs konszenzus az új szabályozás bevezetése körül.

Érdemes kiemelni: a cikkek egyáltalán nem foglalkoznak azzal, hogy milyen egyéb feltételeknek kell teljesülniük ahhoz, hogy alkalmazni lehessen az új szabályozást, sem azzal, hogy az ügyészségi gyakorlat egységesítése érdekében a legfőbb ügyész helyettese körlevélben határozta meg azokat a lépéseket, amelyeknek meg kell előznie a vádemelést a jogszabályban meghatározott gyermekkorú elkövetők esetén (Pallagi 2014a). Bár a cikkek szakértőket szólaltattak meg, olyan fontos információk maradtak ki ezekből az írásokból, amelyek nélkül az olvasó nehezebben alakíthatott ki adekvát véleményt a témában, ez pedig megnehezíthette a releváns társadalmi vita kialakulását is.

Összegzés

A büntető populizmus kialakulása meglehetősen összetett, soktényezős folyamat, amelyben a média szerepe és felelőssége változó súlyú. Mivel a végső döntés a politikai döntéshozóké, kétségtelenül az ő felelőségük is nagyobb a kérdésben. Ám a média bűnözésábrázolása minden esetben eleme a büntető populizmus térnyerésének a társadalom bűnözésérzékelés-torzítása miatt. Ez a torzító hatás oda vezethet, hogy az egyének közbiztonságba vetett bizalma akkor is csökken, ha egyébként a bűnözés visszaszorulóban van. A média szerepe ezen kívül a bűncselekményekre adott, helyesnek gondolt válaszok megjelenítésében is jelentős mértékű. Ha ugyanis a különböző sajtótermékek közvetlenül vagy közvetve azt sugallják, hogy a büntetések nem kellően szigorúak, vagy hogy a büntetések szigorításával elérhető a bűnözés visszaszorítása, óhatatlanul a büntető populizmus felé terelik a közvéleményt, így az fogékonyabb lesz a politikai elit ilyen jellegű megoldásaira.

Ugyanakkor az itt bemutatott magyar példa azt mutatja, hogy a média felelőssége akár elhanyagolható is lehet ebben a kérdésben. Magyarországon a politikai pártok emelték be a közbeszédbe a büntető populizmus szót. Ezzel együtt a média szerepe a bűnözésérzékelés miatt megkérdőjelezhetetlen a büntető populizmus térnyerésében. A média torzító hatásából ugyan nem következik szükségszerűen büntető populizmus, ha azonban a folytonos hírversenységben a média szereplői önmérsékletet tudnának tanúsítani a bűnözés ábrázolásával kapcsolatban, megfelelően tájékoztatnák a közvéleményt a közbiztonság valós helyzetéről, és a bűnözést a maga komplexitásában mutatnák be, akkor valószínűleg a politikai elitnek is sokkal nehezebb lenne a büntető populizmus – egyébként gyakran kártékony – megoldási javaslatával befolyásolni a közvéleményt.

Irodalom

Boda Zsolt, Szabó Gabriella, Bartha Attila & Medve-Bálint Gergő (2014): Politically Driven – Mapping political and mediadiscourses of penalpopulism – The Hungarian case. *East European Politics and Societies and Cultures*, vol. 29, no. 4, pp. 871–891, <https://doi.org/10.1177/0888325414557026>

Fleck Zoltán (2014): Civilizációs válság és büntetőpopulizmus. In: Borbíró Andrea, Inzelt Éva, Kerezsi Klára, Lévay Miklós & Podoletz Léna (szerk.): *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: A büntetés mint végső eszköz*, 149–161. o. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó.

Gönczöl Katalin (2013): A büntető populizmus és a társadalmi kirekesztettség. *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös nominatae*, 50. tom.

Gönczöl Katalin (2014): A punitív kriminálpolitika és a büntetőpopulizmus – egymást fedő fogalmak? *Jogtudományi Közlemény, A Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Bizottságának folyóirata*, 69. évf. 11. sz. 538–544. o.

Karsai Krisztina, szerk. (2019): *Nagy kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz*. Budapest: Wolters Kluwer.

- Lévay Miklós (2020): A szavazat-maximalizáló büntetőpolitikáról. *Miskolci Jogi Szemle*, 15. évf. 1. sz. 163–172. o.
- Nagy Ferenc (2001): A büntetőjogi szankciórendszer reformja. A büntetések és intézkedések az új büntető törvénykönyvben. *Büntetőjogi Kodifikáció*, 1. évf. 2. sz. 3–13. o.
- Pallagi Anikó (2014a): Büntethető gyermekkorúak. *Pro Futuro*, 4. évf. 1. sz. 97–111. o., <https://doi.org/10.26521/Profuturo/2014/1/5498>
- Pallagi Anikó (2014b): *Büntetőpolitika az új évszázad első éveiben*. Doktori értekezés. Debrecen: Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola.
- Polt Péter, szerk. (2013): *Új Btk. kommentár 1–8*. 2. kötet, Budapest: Nemzeti Közzolgálati és Tankönyv Kiadó.
- Sacco, Vincent F. (1995): Media construction of crime. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science, Reaction of Crime and Violence*, vol. 539, pp. 141–154, <https://doi.org/10.1177/0002716295539001011>